

Tézisek

Charles Taylor – filozófia és politika

Doktori disszertáció

Pogonyi Szabolcs

2007

Doktori disszertációm célja a taylori kommunitárius liberalizmuskritika és a liberalizmuskritikára épülő kommunitárius politikai filozófia áttekintő összefoglalása és értékelése.

Érvelésem három, nagyjából egyenlő terjedelmű részre tagolódik. Az első fejezetben (*1. Erkölcsi fenomenológia*) röviden rendszerezem és áttekintem a taylori filozófiai antropológia és erkölcsfilozófia legfontosabb alapvetéseit. Az első alfejezetben (*1.1. Filozófiai antropológia*) bemutatom az erős értékítéletek és erkölcsi keretrendszerek fogalmát, kitérek az erkölcsök és az identitás szoros összefüggésére, felvázolom a Taylor által procedurális erkölcsfilozófiának nevezett haszonelvű- és kantiánus erkölcsfilozófiák kritikáját, végül az erkölcsi nyelv közösségi meghatározottságának tézisét ismertetem. A második alfejezet (*1.2. Az erkölcsök genealógiája*) a modern erkölcsi keretrendszerek taylori szellemtörténetét tekinti át, és bemutatja Taylor modernitáskritikájának főbb állításait. Mivel vizsgálódásaim középpontjában a politikai filozófia áll, az erkölcsfilozófiai alapok bemutatására csak annyiban van szükségem, amennyiben az a politikai filozófiai érvek megértéséhez feltétlenül szükséges. Ezért a taylori antropológia és erkölcsfilozófia értékelésére, illetve szélesebb eszmetörténeti kontextusba helyezésére kísérletet sem teszek.

A második fejezet (*2. Liberalizmuskritika*) célja Taylor liberalizmuskritikájának rendszerezése és értékelése. Először a taylori kritikát ismertetem, utána pedig arra

mutat rá, hogy Taylor alapvetően félreérti a rawlsi igazságosságelméletet. Arra teszek kísérletet tehát, hogy taylori érveket állítsak szembe rawlsi érvekkel.

Taylor liberalizmuskritikája értelmében a rawlsi szerződéselmélet téves filozófiai antropológiai alapvetéseken alapul. Taylor egyrészt az eredeti szerződés által feltételezett atomista individuum-felfogást bírálja. Az eredeti helyzetben szereplő egyénképet filozófiai antropológiai szempontból abszurdnak nyilvánítja (2.3.1. *Individuum*). Ezzel szoros összefüggésben azt is igyekszik kimutatni, hogy a rawlsi elmélet nem semleges abban az értelemben, ahogyan ezt Rawls reméli, hanem a modern liberális demokráciák alapértékeinek foglalata (2.3.2. *Értéksemlegesség*). Harmadrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy a rawlsi konstrukció értelmében a társadalmat pusztán instrumentális társulásnak lehet tekinteni (2.3.3. *Instrumentalizmus*). A negyedik észrevétel pedig nem normatív, hanem empirikus kritikát fogalmaz meg a liberális politikai filozófiákkal kapcsolatban: az atomista individualizmus egyénképére épülő, a jó tekintetében semlegesség látszatával kecsgetető pusztán instrumentális célokat szolgáló liberális szerződéselmélet által létrehozott társadalmi intézményrendszer nem lehet kellőképpen stabil (2.3.4. *Stabilitás*).

A kommunitárius liberalizmuskritika legfontosabb jellegzetességeinek bemutatása után Rawls igazságosságelméletével szembeállítva demonstrálom Taylor filozófiai liberalizmuskritikájának félreértéseit (2.4. *A Rawls-kritika kritikája*). Amellett érvelek, hogy a késői Rawls által kidolgozott politikai liberalizmus elmélete olvasható a kommunitárius kritikákra adott válaszként. A *Political Liberalism*ben átdolgozott liberális szerződéselmélet a kommunitárius, és köztük Taylor liberalizmuskritikájának minden lényeges észrevételét megválaszolja. Így megalapozatlan az a kommunitárius vád, amely szerint a liberális politikai filozófiákra épülő világnézeti szempontból semleges állam nem teszi lehetővé a politikai közösséggel történő különböző azonosulást. A liberális szerződéselméletek célja éppen az, hogy a jó életről alkotott különböző nézeteket elfogadó egyének közötti politikai együttműködés alapelveit megalkossa. Ezért alaptalanok az arra vonatkozó kommunitárius kritikák, hogy a liberális szerződéselméletek a szubsztantív életcélokat – köztük a kulturális azonosság fenntartását és átörökítését –

nem tartják kellőképpen fontosnak. A szerződéselméletek célja éppen az, hogy a lehető legszélesebb teret hagyják a jó élet megvalósítására.

A harmadik részben (*3. Kollektív liberalizmus?*) kísérletet teszek a liberális politikai filozófiák alternatívájának szánt taylori elismerés politikájának ismertetésére. Charles Taylor szándéka szerint a liberalizmus legfontosabb politikai alapelveivel összhangban lévő komunitárius politikai filozófiájában a radikális felvilágosodás szabadság- és individualizmus-eszményének, illetve az ellenfelvilágosodás közösségeszményének kibékítésére törekszik. Amellett érvelek, hogy az elismerés politikája rendkívül kidolgozatlan, ezért szigorúan normatív politikai filozófiai szempontból nem lehetséges a megértése és értékelése (*3.1. Az elismerés filozófiája*). Az elismerés politikai filozófiájának megértésének érdekében Taylor politikai nézeteit és állásfoglalásait elemzem, amelyek a szerző szándéka szerint is a politikai filozófia gyakorlati alkalmazásának tekinthetők (*3.2 Az elismerés politikája Québecben*).

Taylor az elismerés politikája értelmében módosított liberalizmusfelfogását a liberális multikulturalizmussal állítja szembe. A multikulturalizmus, amelyet Kanadában a liberálisai képviseltek, az atomista-procedurális politikai filozófia normatív alapelveiből indul ki. Elismeri ugyan a kulturális különbségeket, minden állampolgár számára egyenlő jogokat biztosít. Az egyenlő jogok színvak politikája Taylor szerint homogenizál: azt feltételezi ugyanis, hogy egy állam polgárai kizárólag azonos módon kötődhetnek a politikai közösséghez. A kulturális és identitásbeli különbségek ilyen felfogása Taylor szerint „kényszerzubonykényt” funkcionál: nem teszi lehetővé, hogy a politikai közösség tagjai más-más okokból és más-más módon érezzék magukat a közösség tagjának. A Taylor által javasolt „mély sokszínség” politikája éppen azt hivatott biztosítani, hogy a különböző kulturális csoportok tagjai különböző módon és okokból lehessenek egy politikai közösség polgárai.

Kétségtelen, hogy a liberális szerződéselméletekben a jó élet megvalósítására vonatkozó lehetőségek – de nem a szabadság – korlátozott. Normatív és pragmatikus szempontból csak akkor képzelhető el a jóra vonatkozó nézetek tekintetében plurális társadalom, ha az egyenlő emberi méltóság eszméjéből indulunk ki (amely elvet Taylor is elfogad). A

liberális szerződéselméletek nem tartalmaznak garanciákat arra, hogy minden egyes életforma – legyen az hagyományos egy vallási, kulturális vagy nemzeti közösség életformája – fennmarad. Az igazságosság alapelveivel összhangban lévő, jól szervezett társadalom valamely életformától elforduló tagjaival szemben nem szabad fellépni, még akkor sem, ha az az adott kultúra kihalásához vezet. A kulturális hagyományok fenntartását az egyéni döntésekre bízó liberális individualizmus alapján nincs rá garancia, hogy a kulturális hagyományok fennmaradnak: ha nincs elég szabad individuum, aki fent akarja tartani, akkor a kultúra kiveszik. A liberális szerződéselméletek lehetséges – ám korántsem szükségszerű – következménye a kulturális homogenizáció és a kultúra kihalása.

A taylori elismerés politikája viszont azt hivatott szolgálni, hogy egy kultúra ne halhasson ki érdeklődés hiányában. A gyakorlatban erre azonban csak akkor van lehetőség, ha az egyének döntését korlátozzák – ami viszont egyrészt az egyenlő emberi méltóság, másrészt az identitás kialakításához szükséges szabad dialógus elvével is ellentétes. Amit Taylor Québec kapcsán a kultúra fennmaradásának fontosságáról, és az ehhez szükséges, az egyéni jogokat korlátozó intézményekről mond, az valóban nem egyeztethető össze sem a normatív liberális igazságosságelméletekkel, sem pedig a liberális politika alapelveivel, amelyeket viszont Taylor is alapértéknek tekint.

A nemzeti-etnikai identitás taylori „elismerése”, vagyis az elismerés politikája aligha különbözik a *cuius regio, eius religio* elvétől. Ha az anyanyelv valóban az egyéni identitás és a kulturális integritás záróköve, akkor az alkalmazott elismerés politikája sokkal inkább veszélyezteti mindkettőt, mint a világnézeti szempontból semleges liberális állam. Ha a színvak liberalizmus „kényszerzubbonyként” belekényszeríti az egyéneket bizonyos kulturális szerepekre, akkor a taylori mély sokszínűség és elismerés politikája egy sokkal szorosabbra húzott kényszerzubbony, hiszen a kultúra fennmaradásának érdekében a politikai közösség tagjait akár az egyéni jogok korlátozásával is megfosztja annak lehetőségétől, hogy szabadon alakíthassák és hagyományozhassák át kultúrájukat. Taylor éppen a nyelvi-kulturális identitással szembeni érzéketlenség miatt bírálta a színvak atomista-procedurális liberalizmusokat, az általa javasolt elmélet azonban sokkal inkább elősegíti (akár jogi eszközökkel is) a homogenizációt. A komunitárius multikulturalizmus nem a sokszínűséget és pluralizmust szolgálja.

Disszertációm konklúziójában arra mutatok rá, hogy a taylori liberalizmuskritika félreértéseken alapul, és hogy a felvilágosodás és ellenfelvilágosodás az elismerés politikájában történt kibékítésére tett kísérlet kudarcot vall. Sőt, azt állítom, hogy az elismerés politikájának fontosabb politikai céljait a kései Rawls által megfogalmazott politikai liberalizmus alapján lehet megvalósítani.